

УДК 712.254 (477.41-751)

МАРЧЕНКО А.Б., канд. с.-г. наук

БАЧИНСЬКА О.О., методист

Білоцерківський національний аграрний університет

ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ У СТРУКТУРІ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ м. СКВИРА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено ботанічні пам'ятки природи місцевого значення – цінні деревні інтродуценти – у місті Сквирі Київської області. Висвітлено історію формування культивованої міської дендрофлори, таксономічний склад природних місцезнаходжень, проаналізовано їх систематику і віковий склад, показано наукову та історичну цінність природоохоронних територій та їх роль як основи для екологоосвітньої роботи.

Ключові слова: реліктові рослини, інтродуценти, *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata* L., *Liriodendron tulipifera*.

Постановка проблеми. Кожен населений пункт нашої планети, в тому числі України, має свою історію формування зеленої зони, що безумовно пов'язано з історією міста. Таким містом на Київщині є місто Сквирі, яке свого часу прославив видатний вчений, народний селекціонер, лауреат Державної премії СРСР, кавалер двох орденів Леніна та ордена Трудового Червоного Прапора Йосип Якович Магомет. З ініціативи Й. Я. Магомета в 1914 р. було створено при Сквирській земській управі насінневе господарство, основним призначенням якого було виробництво насіння та поліпшення сортів овочевих культур. Слід відмітити, що справу насінництва овочевих культур в ті часи Й. Я. Магомет започаткував вперше в Україні. Також з його ініціативи у 1919 році в м. Сквирі вперше в Україні було організовано кооперативне товариство насінників, садівників, городників, яке дало початок створенню Сквирської дослідної станції. Основним напрямом роботи дослідної станції було вивчення кращих місцевих і закордонних сортозразків, створення вихідного генофонду для селекційних досліджень, впровадження кращих форм у сільськогосподарське виробництво. Крім цього, з перших днів існування збагачувався асортимент плодово-ягідних та декоративних рослин, закладалися сади, розсадники та дендрарії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В 1960 р. на Сквирській дослідній станції організовано відділ декоративного садівництва і квітникарства. Основні завдання – інтродукція декоративної рослинності, вивчення і всесторонній аналіз декоративних властивостей, відбір та розмноження найкращих з них з метою впровадження в озеленення міст та селищ Київської області. У 1966 р. відділ отримав завдання – створити на селітебній території м. Сквирі по вулиці Селекційній сквер-дендрарій. Основне призначення скверу полягало у науково-дослідній роботі з інтродукції та акліматизації різних видів дерев і кущів та декоративного оформлення нової садиби (адмінбудинку Сквирської дослідної станції). Робота над створенням проекту скверу-дендрарію розпочалась в січні 1966 р. працівниками відділу за участю спеціалістів Української дослідної станції квіткових і декоративних рослин Н.А. Птицина та Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР проф. Л.І. Рубцова [2]. Розробка ділянки, яка прилягала до скверу, була проведена весною 1966 р., після чого протягом 1966-1970 рр. здійснювались садивні роботи. Було висаджено 15 тис. дерев, кущів і більше 20 тис. трав'яних рослин. Усі рослини розміщені так, що кожна група дерев, а в деяких випадках і одне дерево чи кущ (солітери), представляли собою певний елемент ландшафтної композиції цього скверу. Таких елементів на той час нараховували більше 60. Садивний матеріал деревних та кущових рослин був придбаний (або отриманий за обміном) з 15 установ, а саме: Головного ботанічного саду м. Москва, Центрального республіканського ботанічного саду УРСР м. Київ, ботанічного саду м. Ташкент, Інституту експериментальної біології м. Таллін, Нікітського ботанічного саду м. Ялта, Ботанічного інституту м. Ленінград, Одеського ботанічного саду, Алма-Атинського ботанічного саду, дендрологічного парку «Олександрія» та інших держрозсадників [2]. У результаті був отриманий досить різноманітний матеріал декоративних культур. Деревні листяні породи налічували 122 види, деревні хвойні породи – 106 видів, кущові – 224 види, які в свою чергу мали від 5 до 15 різних форм. Таким чином, з 1966 р. у сквері та на всій іншій території

Скви́рської дослідної станції розпочалася науково-дослідна робота з інтродукції та акліматизації різних видів дерев і кущів, зокрема хвойних і вічнозелених, більшість з яких були реліктовими і екзотичними рослинами. Інтродуковані дерева та кущі культивувалися в умовах відкритого ґрунту.

На сьогодні у результаті обстежень (2010-2011 рр.) насаджень на вулиці Селекційна та на території Скви́рської дослідної станції зафіксовано два класи – Голонасінні *Pinophyta* та Покритонасінні *Magnoliophyta*. Рослини належать до п'яти підкласів 19 порядків 24 родин 45 родів та 67 видів, з них покритонасінних – 57 видів і голонасінних – 10 видів. Також встановлено, що із перелічених вище рослин іноземного походження – 33 види, місцевих видів та видів, що мають широкий ареал, – 31 [1].

Основна кількість рослинності скверу та на території Скви́рської дослідної станції представлена покритонасінними, які становлять 84 % від усіх встановлених видів. Представники відділу покритонасінні належать до 17 порядків 21 родини та 38 родів. Найбільш широко представлені рослини підкласу Діленієподібні (*Dileniidae*) – налічує 10 порядків, 13 родин, 29 родів, 44 видів, серед яких найбільш численні родини Розові (*Rosaceae*) (9 родів, 11 видів), Гортензієцвіті (*Hydrangeaceae*) (3 роди, 4 види), Маслинові (*Oleaceae*) (5 родів, 7 видів) та підкласу Гамамелієподібні (*Hamamelididae*), який налічує 4 порядки, 5 родин, 6 родів, 9 видів. Відділ голонасінні у насадженнях скверу та на території Скви́рської дослідної станції представлений двома порядками: Тиса (*Taxales*) та Сосни *Pinales* і трьома родинами: Тисові (*Taxaceae L.*), Соснові (*Pinaceae L.*), Кипарисові (*Cupressaceae Neger*) та родами: Тис (*Taxus L.*), Ялиця (*Abies Mill.*), Тсуга (*Tsuga Carr*), Ялина (*Picea A. Dietr*), Сосна (*Pinus L.*), Туя (*Thuja L.*), Ялівець (*Juniperus L.*).

Як і архітектурні пам'ятки, зелені насадження міста є свідками багатьох історичних подій. Місто Сквир є одним з найзеленіших міст України, і серед інших населених пунктів Київщини відзначається наявністю ботанічних пам'яток природи місцевого значення. Так, рішенням 16 сесії Скви́рської міської ради Скви́рського району 21 скликання від 10.03.1994 року та рішенням 13 сесії Київської обласної ради 23 скликання від 05.10.2000 року №231-13-XXIII були визнані «гінґо дволопатеве» та «тюльпанове дерево», що розміщені на території Скви́рського району та Скви́рської дослідної станції, пам'ятками природи ботанічної категорії та включені до списку «об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення Київської області станом на 01.01.2010 р.».

Мета досліджень – проаналізувати сучасний стан пам'яток природи ботанічної категорії та інші інтродуценти в структурі зелених насаджень м. Сквир.

Методи досліджень. Об'єктом досліджень були дерева-пам'ятки природи та інші екзотичні рослини міста Сквир, територія якої належить до рівнинного чорноземного агроґрунтового мікрорайону Київської області. Ґрунт – чорнозем малогумусний, крупнопилувато-середньосуглинковий, за механічним складом на карбонатному лесі, відзначається слабвираженою неміцною структурою. Клімат – помірно теплий та помірно вологий.

Під час маршрутного обстеження на пробних площах проводили суцільний облік дерев за категоріями стану: здорові, ослаблені (не заселені стовбуровими шкідниками та не заражені збудниками хвороб), всихаючі (заселені або заражені), сухостійні, суховерхі, уражені дереворуйнівними грибами, вітровальні [3]. Візуально визначали ступінь пошкодження і ураження листків, встановлювали видовий склад збудників хвороб та шкідників за визначниками.

Результати досліджень та їх обговорення. У результаті таксономічного аналізу встановили, що на території скверу-дендрарію по вулиці Селекційній серед інтродуцентів є реліктові види, які становлять значну цінність для науки і практики: *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata L.*, *Liriodendron tulipifera*.

Віковий аналіз таксономічного складу показує, що видова деревна рослинність має вік 45-50 років. Ентомологічна та фітопатологічна оцінки реліктових видів *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata L.*, *Liriodendron tulipifera* високі, тобто не було виявлено уражень та пошкоджень в даних умовах зростання (табл. 1).

Таблиця 1 – Коротка характеристика найцінніших пам'яток природи

Назва виду	Вік, роки	Діаметр стовбура, см	Висота, м	Примітка
Гінкго дволопатевий <i>Ginkgo biloba L.</i>	45-50	55	15	Чоловічий екземпляр
Тис ягідний <i>Taxus baccata L.</i>	45-50	34	6	Дерево, росте солітером, крона дуже густа, розкидиста яйцеподібна, кора червоно-сіра слоїться. Двостовбурний (роздвоюється на висоті 18 см)
Ліриодендрон тюльпанний <i>Liriodendron tulipiferum L.</i>	45-50	45	10	Росте групою (3 шт.), стовбур високоочищений від сучків, прямий правильно циліндричної форми, крона овально-видовжена, кора світло-сіра гладенька, цвіте і плодоносить

Висновки. Досліджувані дерева-інтродуценти добре зарекомендували себе, пройшовши випробування десятками років і мають високий рейтинг щодо темпів росту, морозо- та посухостійкості, генеративних, декоративних та інших властивостей. Своєю стійкістю, продуктивністю і високими декоративними якостями, виявленими протягом багатьох десятиріч, вони довели можливість їх ширшої культури у зеленому будівництві Київщини. Разом з тим, перевірені місцевими екологічними умовами, плодоносні екземпляри є джерелом надійного посівного матеріалу.

Таким чином, у результаті досліджень сучасного стану пам'яток природи ботанічної категорії та інтродуцентів у структурі зелених насаджень м. Сквиря встановлено, що такі види, як *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata L.*, *Liriodendron tulipifera* придатні для широкого використання в озелененні населених місць.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Марченко А.Б. Таксономічний аналіз дендрофлори скверу на території Сквирської дослідної станції Інституту агроекології / А.Б. Марченко // Зб. наук. праць. Випуск 5(84). – Біла Церква, 2012. – С. 5-9.
2. Отчет отдела декоративного садоводства Сквирской опытной станции, 1961-1964 – Сквиря. – 242 с.
3. Санітарні правила в лісах України. – К.: Мінлігосп України, 1995. – 20 с.

Памятки природы в структуре зеленых насаждений г. Сквиря Киевской области

А.Б. Марченко, О.О. Бачинская

Исследованы ботанические памятники природы местного значения – ценные древние интродуценты в городе Сквиря Киевской области. Показаны история формирования местной дендрофлоры, таксономический состав природных месторасположений, проанализированы их систематика и возрастной состав, научная и историческая ценность природоохранной территории.

Ключевые слова: реликтовые растения, интродуценты, *Ginkgo biloba*, *Taxus baccata L.*, *Liriodendron tulipifera*.

Nature sightseens in the structure of plantings of Skvyra, Kyiv region

A. Marchenko, O. Bachynska

The paper deals with the investigation of botanical sightseens of the local significance in Skvyra town, Kyiv region. It highlights the history of the town cultivated dendroflora formation, taxonomy content of nature localization. Their systematics and age is analysed, scientific and historical value of nature preservative areas and their role as a basis for ecological educational work is shown.

Key words: ancient plants, introducents.